

KIEES

FILOSOFIE

oo k

o p

v m b o

Inhoud

4

Introductie: Hoe gaan we filosofie invoeren op het vmbo?

5

Lessen uit Groningen. Eva-Anne Le Coultre beschrijft wat er nu al bereikt is en hoe het nu verder gaat met filosofie op het vmbo.

10

Vooroordelen over vmbo'ers vallen aan diggelen op het moment dat je met de leerlingen gaat filosoferen.

15

‘Blow je suf’, ‘Doe een condoom om’ en ‘Ik wil dood, o, nee, toch niet’

17

‘Filosofie voor alle leerlingen!’

Colofon

Joan de Ruyter is oud-hoofdredacteur van de *Spinoza!*, schrijfster en filosofiedocent aan het 4e gymnasium in Amsterdam. Voor dit magazine over filosofie op het vmbo maakte zij de illustraties.

Ben Bornebroek is voorzitter van de Vereniging Filosofiedocenten in het Voortgezet Onderwijs (VFVO) en docent filosofie op het Cals College in Nieuwegein.

Eva Pallandt is filosofiedocent en docent Nederlands op de VAVO in Haarlem waar zij bezig is met taalbeleid ontwikkelen. Zij is coördinator filosofie op het VMBO voor de VFVO.

Eva-Anne Le Coultre is vakdidacticus filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze leidt filosofiedocenten op en heeft onderzoek gedaan naar de onderwijspraktijken van ervaren filosofiedocenten. Ze is initiatiefnemer van het project ‘Filosofie op het VMBO’ in Groningen.

Bente Oost geeft Filosofie op het Praedinius Gymnasium, maar geeft ook lessenseries op het VMBO, onder andere bij het Montessori Vaklyceum, de Kluiverboom en het Terra in Winsum.

Albert Bouwman is docent filosofie aan het Stellingwerf College in Oosterwolde. Ook coacht hij teams waar de samenwerking niet goed loopt. En hij biedt ‘een bijzondere busrit’ aan: bijzonderebusrit.nl.

Egbert de Jong is filosofiedocent aan CSG Liudger en geeft (samen met Eva de Langen) het vak LEF - Levensbeschouwing, ethiek en filosofie op het praktijkonderwijs bij PRO-Drachten.

Eva de Langen is filosofiedocent aan CSG Liudger en geeft (samen met Egbert de Jong) het vak LEF - Levensbeschouwing, ethiek en filosofie op het praktijkonderwijs bij PRO-Drachten.

Filosoferen op het vmbo, waar staan we nu?

Al vele jaren een wens van veel docenten: filosofie op het vmbo. Waarom komt het er maar niet van?

door Eva Pallandt en Ben Bornebroek

DE argumenten voor invoering zijn bekend: filosofie leert leerlingen zorgvuldig spreken, luisteren en schrijven. Het leert ze verschillende perspectieven in te nemen. Het is belangrijk voor de persoonsvorming en burgerschap. Leerlingen vinden het bovendien vaak leuk. Waarom lijkt het alsof “we” leerlingen op het vmbo niet serieus nemen? Ze vormen de grootste groep scholieren, moeten volop kunnen deelnemen aan de maatschappij, vormen straks een belangrijk deel van de beroepsbevolking en vormen een groot deel van het stemgerechtigd volk. Laat ze dan hun denken oefenen, hun nieuwsgierigheid voeden en leren filosoferen!

Toch is het niet vanzelfsprekend. Het vmbo kent een overvol programma, veel verschillende vakken, een lerarentekort en soms ook een slechte naam. Ondanks alle goede bedoelingen en serieuze pogingen van filosofiedocenten om daar voet

tussen de deur te krijgen of mooie pleidooien te schrijven, heeft het vak nog steeds geen serieuze plek op het vmbo. We hopen daar de komende jaren verandering in te

Neem leerlingen op het vmbo serieus en geef ze filosofie

gaan zien. Het onderzoek van Eva-Anne Le Coultre is daarin hoopgevend en leidinggevend. Zij ontwikkelde en gaf filosofielessen in Groningen met behulp van een subsidie vanuit de gasgelden en verzamelde een groepje filosofie- en vmbo-docenten om zich heen. Nu is het de bedoeling dat ook de rest van Nederland aan de beurt komt. Floor Rombout en Eva-Anne proberen een subsidie te krijgen om vanaf het schooljaar '27- '28 op meerdere plekken een pilot te starten.

De VFVO wil haar leden enthousiasmeren en helpen om filosofie op het vmbo gestalte te geven.

Heb je goede ideeën om filosofie op jouw school op het vmbo te krijgen? Of heb je hulp nodig bij het ontwikkelen van een leerlijn? We denken graag mee. Ook voor ons is het een zoektocht die leidde langs verschillende organen, organisaties, commissies en clubjes. Daarbij worstelen we nog met heel veel vragen. Moet filosofie op het vmbo een beroepsgericht keuzevak worden? Moet het vak een certificaat van OCW krijgen? Moet het een eindexamenvak wor-

den? Kunnen eerste-graads docenten wel lesgeven op het vmbo? Kunnen vmbo-docenten die maatschappijleer, Nederlands of economie geven, ook filosofie

gaan doceren? Hoe moeten we gaan samenwerken of bijscholen? Gaat het om vaardigheden of om inhoud? Vragen, niets dan vragen. We hebben jullie (filosofiedocenten, leden van de vfvo) nodig om hier goede antwoorden op te ontwikkelen. Er is één tweedegraads filosofiedocentenopleiding in Nederland: de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie in Utrecht. Daar bestaat een traject voor burgerschapsdocenten, en een zij-instroomtraject voor een bevoegdheid filosofie. Academisch opgeleide filosofen kunnen aan de universiteit een educatieve minor doen en zo ook een tweedegraads bevoegdheid halen. Maar hoeveel aandacht daarin is er werkelijk voor vmbo-didactiek en pedagogiek?

We willen met de VFVO een rol spelen in de ontwikkeling van ons mooie vak op het vmbo. We zullen tijdens een studiedag aandacht geven aan dit thema. Ondertussen gaan we door met lobbyen bij verschillende partijen en willen we de leden stimuleren en informeren. We spreken met docenten en coördinatoren van de HTF, met medewerkers van OCW en het SLO en het Platform VMBO. We hopen van jullie, onze leden, informatie uit het veld te krijgen, waar loop je tegenaan en wat heb je nodig? Welke ideeën hebben jullie?

Wil je meedoen met de pilot met jouw school? Laat van je horen! Een mooi begin is het invullen van de enquête!

Mail naar: vmbo@vfvo.nl

Denk mee over hoe we filosofie op het vmbo in kunnen voeren

Filosofie op het vmbo: het project in Groningen

In 2020, midden in de lockdown, werd ik gebeld door Toukomst, een project voor de toekomst van Groningen. Ik moest even nadenken, maar toen herinnerde ik me dat ik een jaar eerder een A4'tje had ingestuurd met de overmoedige titel 'Filosofie voor elke leerling in Groningen'. Er werd mij gemeld dat ik twee ton mocht aanvragen.

door Eva-Anne Le Coultre

NA veel online-overleg met een inderhaast bij elkaar gezocht gezelschap (Harm Tiggelaar, destijds voorzitter van de VFVO, Margot Ellenbroek, filosofiedocent met ervaring op de mavo en Ricus Dullaert, beleidsadviseur bij de Lerarenopleiding van de RuG), kwamen we tot de conclusie dat we het plan moesten gaan richten op het vmbo. Daar was filosofie het hardste nodig en daar was de meeste winst te behalen, juist omdat er nog bijna niets voor bestond.

De pilot: het kan wél

In januari 2021 begonnen Margot en ik met een PLG (professionele leergemeenschap) voor filosofie op het vmbo. Er deden tien docenten mee, vijf filosofiedocenten en vijf vmbo-docenten van verwante vakken. Doel was om een lessenserie te maken waarin de praktijkkennis van vmbo-docenten werd gecombineerd met de vakkennis van filosofiedocenten.

De eerste vragen waren: Moet je filosofische inhoud behandelen op het vmbo, of alleen vaardigheden? Welke onderwerpen zijn geschikt? Welke werkvormen? Aan alle kanten waren er vooronderstellingen die onderzocht moesten worden. De vmbo-docenten dachten dat klassikale discussies met hun leerlingen niet zouden werken. De filosofiedocenten vroegen zich af of het behandelen van abstracte begrippen wel mogelijk was op het vmbo.

We maakten een serie van acht lessen voor 3 TL over het thema “Vrijheid”. Deze lessenserie werd vervolgens in schooljaar '21-'22 uitgevoerd door twee duo's (een filosofiedocent en een vmbo-docent) in Winsum en Appingedam. We lieten ons hierbij adviseren door Mirjam Poolster, een filosofiedocent uit Rotterdam met ervaring op het vmbo, die ons de gouden tip gaf om gebruik te maken van “de bal”. Daarmee bedoelde ze een grote, zachte bal, met de simpele regel: wie de bal heeft mag praten, de anderen luisteren.

Eva-Anne Le Coultre tijdens de verdediging van haar proefschrift op 13 juli 2023 in Groningen

JOERY VAN VEEN

We waren positief verrast over wat we binnen zo'n korte lessenserie bereikten. Juist in de klas waarin de beginsituatie het slechtst was, was de winst het grootst. Waar leerlingen elkaar in de eerste les uitscholden, niet geïnteresseerd leken in elkaars mening en al helemaal niet in filosofie, luisterden ze in de laatste les wél naar elkaar in het klassikale gesprek. We hadden ze kennis laten maken met enkele filosofen en een paar filosofische begrippen, en een begin gemaakt met leren argumenteren. We kwamen tot de eerste inzichten:

- 1 Eerst de basisvoorwaarden op orde krijgen: gericht oefenen om te zorgen dat leerlingen naar elkaar luisteren en dat ze durven zeggen wat ze denken. Hierbij hielp "de bal" enorm.
- 2 Leerlingen zo snel mogelijk uit de routinemoedus halen. Dus: geen werkboek, geen onderwerpen die te veel lijken op andere vakken. Leerlingen verrassen door aansprekende voorbeelden, filmpjes en denkexperimenten.
- 3 Onderwerpen die werken zijn: direct relevant voor leerlingen, en liefst die ze persoonlijk raken, zoals: "Mag iedereen kinderen krijgen?"; zonder moralistisch te worden; onderscheiden van andere vakken, zoals maatschappijleer, door een filosofisch begrip of theorie aan te reiken

- 4 Dilemma's werken goed, met name morele dilemma's waarbij het steeds een stapje moeilijker wordt. Beginnen met simpele ja-nee vragen, zoals: Moet je een kind redden dat verdrinkt? Vervolgens steeds lastigere situaties bedenken (Ook als je nieuwe iPhone stuk gaat? Als je zelf een longontsteking oploopt?). Met rood-groene kaartjes kan je van alle leerlingen zien of ze meedoen en welke standpunten ze hebben. Zo kun je snel en gericht doorvragen. (Zie hiervoor de proefles op VFVO-site).
- 5 Leren om goede argumenten te geven kost tijd. Wat werkt is om eerst klassikaal voor toe doen hoe je argumenten voor en tegen geeft (bijvoorbeeld in een toneelstukje) en in opeenvolgende lessen leerlingen op verschillende manieren te laten oefenen.

Het vervolg: meer lessen op meer scholen. Een enorme meevaller was dat het project veel aandacht kreeg in de media en dat het op LinkedIn vervolgens veel bekeken en gedeeld werd. Dat leverde veel enthousiaste reacties op. Voor het vervolg van het project was dat ideaal: in plaats van dat wij scholen moesten werven, kwamen scholen nu zelf met de vraag of ze mee konden doen. Voor scholen zit de aantrekkingskracht om mee

te doen met het project in thema's waar ze mee worstelen. De eerste is burgerschap, aangezien meer dan de helft van de vo-scholen hiervoor een herstelopdracht krijgt van de inspectie. De tweede is kritisch denken, waarvan docenten lang niet altijd weten hoe ze dit in hun lessen moeten oefenen. De derde is taalachterstanden, die op het vmbo nog veel groter zijn dan op havo en vwo.

Bij die problemen horen ook meteen de grootste verschillen tussen filosofie op havo of vwo en op vmbo. Ouders van vmbo-leerlingen zijn zelf vaker praktischer opgeleid dan ouders van havo- en vwo-leerlingen. Leerlingen hebben vaker taalachterstanden en discussiëren thuis minder vaak over maatschappelijke thema's. Het grootste obstakel is misschien wel dat leerlingen zelf denken dat ze niet goed kunnen nadenken. 'Ik zit niet voor niks op het laagste niveau'.

Wie de bal heeft mag praten, de anderen luisteren.

Maar het mooie van filosofie is dat je zonder voorkennis over heel veel dingen kan meepraten. Je hoeft niet te weten wie Aristoteles was en wanneer hij leefde om na te denken over wat moed is. Daarmee kan je van die verschillen juist

ook een kracht maken. In de woorden van een leerling: 'Vwo-ers zijn slimmer, maar wij weten meer over het leven.'

Je kan de woordenschat van leerlingen snel uitbreiden op een actieve manier als je ze zelf veel laat praten. Je kan kritisch denken goed trainen door consequent naar argumenten en tegenargumenten te vragen. Je kan leren dat je naar iemand moet luisteren die iets anders vindt dan jij en dat je je ideeën soms moet bijstellen, gewoonweg door het vaak te doen onder leiding van een goede docent.

Een mooi voorbeeld staat in het stuk van Bente Oost, die sinds afgelopen jaar de filosofiedocent van dienst is voor het project in Groningen. In een van de eerste vmbo-klassen die zij les gaf zat een leerling die openlijk het nazisme aanhing, na de lessenserie was hij daar anders over gaan denken.

Scholen kwamen nu zelf met de vraag of ze mee konden doen.

Filosofie biedt daarmee voor alledrie de genoemde problemen een oplossing: de vaardigheden die bij burgerschap en kritisch denken horen, zoals argumenteren en openstaan voor andere perspectieven, worden bij uitstek in filosofielessen geoefend. Doordat er bij filosofie veel verschillende soorten dialoog worden gevoerd en leerlingen nieuwe begrippen meteen leren gebruiken worden tegelijkertijd taalvaardigheden geoefend op een levendige en aansprekende manier.

We zijn nu een paar jaar verder en het lukt steeds beter om lessenseries te ontwerpen met een goede opbouw in vaardigheden en inhoud. In de lessenserie Mens-Dier hadden we argumenteren en perspectivistische lenigheid als belangrijkste doelen. De laatste les bestond uit een belangendiscussie over de fictieve casus van een dierentuin in Winsum (zie het stuk van Bente). Daarin zag ik tot mijn grote vreugde precies gebeuren wat we wilden bereiken: leerlingen die over hun eigen weerstand heen stapten en vanuit een toegewezen perspectief argumenten gaven en samen tot een oplossing kwamen. Bente en ik zijn nu bezig met het ontwerpen van een nieuwe lessenserie, dit keer over maatschappelijke onderwerpen zoals het vuurwerkverbod en de asielcrisis. We hebben een aantal ontwerpprincipes: in elke les moet een filosofische vraag zitten, een filosofisch begrip behandeld worden en een filosofische vaardigheid geoefend worden. Om een idee te krijgen hoe dit werkt, hierbij het overzicht van de eerste vier lessen:

Onderwerp	Filosofische vragen	Filosofisch begrip	Werkvormen (oefenen met vaardigheden)	Lesdoel (opbouw in vaardigheden)
Vuurwerk-verbod	Moet vuurwerk verboden worden?	Verschil tussen filosofische en andere vragen.	Luisteroefening Eerste argumen- tatieoefening (klassikaal)	Leerlingen oefenen luis- teren naar de ander Leerlingen begrijpen wat een argument voor en tegen een stelling is Leerlingen kunnen filosofische van niet- filosofische vragen onderscheiden
Omgangs- vormen	Hoe moet je je gedragen in een filosofisch gesprek?	Ad hominem	Filmpje Tweede Kamer: welke discussieregels worden overtreden? Toneelstukje omgangsvormen maken (goede en slechte voorbeelden)	Leerlingen weten hoe je je opstelt in een filosofisch gesprek Leerlingen herkennen een ad-hominem argument
Veiligheid op straat	Wie moet zorgen voor veiligheid op straat? Ben ik verant- woordelijk voor een onbekende?	Gewelds- monopolie	Standpunt geven en onderbouwen met rood-groen kaartjes	Leerlingen kunnen een afweging maken in een dilemma Leerlingen kunnen oplos- singen identificeren
Asiel- crisis	Moet je vluchtelingen in nood helpen?	Gouden regel: behandel de ander zoals je zelf ook behandeld wilt worden	Gedachten- experiment over casus Lijndiscussie	Leerlingen kennen enkele standpunten/argumenten van politici over vraagstukken rondom asiel Leerlingen kunnen argumenten geven vanuit het perspectief van een ander

We werken op verschillende manieren samen met vmbo-docenten. De ene manier is dat er een filosofiedocent ingevlogen wordt in een vmbo-klas. Bij de uitvoering van bovenstaande lessenserie observeren de vakdocenten (in dit geval van levensbeschouwing) de les die Bente geeft aan het begin van de week. Vervolgens geven deze vakdocenten de les zelf in hun parallelklassen.

Een andere manier is om een filosofische “twist” te geven aan bestaande onderdelen uit het curriculum van een vak op het vmbo, bijvoorbeeld bij maatschappijleer. Samen met een maatschappijleerdocent hebben we bijvoorbeeld lessen gemaakt bij een hoofdstuk over de rechtsstaat. In dit geval voert de maatschappijleerdocent de lessen uit en wordt er geen filosofiedocent ingevlogen. Verschil met de “gewone”

maatschappijleerlessen is dat de lessen vanuit filosofische vragen gegeven worden en dat er denkvaardigheden geoefend worden.

Het ideaal

Wat mij betreft zouden leerlingen op alle niveaus in het voortgezet onderwijs denkvaardigheden onderwezen moeten krijgen. Daarmee bedoel ik vaardigheden als: luisteren naar elkaar, openstaan voor verschillende perspectieven, gedachten formuleren, begrippen en ideeën onderzoeken, argumenten voor en tegen een standpunt geven, logisch redeneren. De vraag is: moet dit filosofie heten? Of bijvoorbeeld: “Helder denken”? En kan het ook een combinatievak zijn? Zoals bijvoorbeeld LEF (levensbeschouwing, ethiek, filosofie), of een combinatie van Mens en Maatschappijvakken, of een samenwerking met Nederlands? Vragen die daarmee samenhangen: moet een filosofiedocent dit vak geven? Moet het verplicht zijn? Of moet er een keuzevak filosofie zijn waar je examen in kan doen op vmbo-niveau? Mijn antwoord is op dit moment: in de onderbouw (vmbo: jaar 1 en 2, havo/vwo: jaar 1, 2 en 3) zouden alle leerlingen denkvaardigheden aangeboden moeten krijgen. Daarbij is samenwerken tussen verschillende vakken goed mogelijk en wat mij betreft ook wenselijk. In de conceptkerndoelen voor burgerschap en Nederlands is veel overlap met de hierboven genoemde vaardigheden, en ook inhoudelijk denk ik dat er veel mogelijkheden zijn voor een vruchtbare samenwerking met docenten uit de mens- en maatschappijvakken. Ik denk dan bijvoorbeeld aan onderwerpen zoals “Identiteit” (Wie ben ik?, Hoe wil ik zijn?), “Social media” (Wat doet het met mij, wat doe ik er mee?) en “Vrijheid” (Kan ik alles worden wat ik wil, waar ben ik verantwoordelijk voor?). Goed lesmateriaal is de sleutel. Daarnaast is professionalisering van docenten een voorwaarde, met name op het gebied van gespreksvaardigheden. In het geval van zo’n samenwerking of combinatievak moet je het wat mij betreft geen filosofie noemen. Als je het wel filosofie noemt, moeten er filosofische inhouden en begrippen behandeld worden en moet een bevoegde filosofiedocent het geven.

Dat lijkt me voor de onderbouw, ook op vmbo, heel wenselijk. Nu is de lerarenopleiding filosofie voor het grootste deel op het eerstegraadsgebied gericht (bovenbouw havo en vwo). Om goed les te kunnen geven in de onderbouw en op het vmbo, zou de lerarenopleiding zich daar meer op moeten richten. Daarnaast zou ik willen dat het mogelijk werd dat ook vmbo-leerlingen filosofie als examenvak zouden kunnen kiezen in de bovenbouw (jaar

3 en 4 dus). Dat vak zou je met een schoolexamen kunnen toetsen met een onderdeel waarbij filosofie in de praktijk wordt toegepast. Een voorbeeld: ethische dilemma’s analyseren in de zorgpraktijk. Bij een theoretisch onderdeel zou je ook inhoudelijk kunnen aansluiten bij richtingen in het vmbo, zoals zorg, techniek en media. Een mooi idee vind ik het dat van de “filosoof in de school”, zoals Harm Tiggelaar dat heeft beschreven in Filosofie op school. In een schoolengemeenschap zou de filosofiedocent op alle niveaus de coördinator kunnen zijn van denkvaardigheden, en daarbij samenwerken met vakken als maatschappijleer en Nederlands, en wellicht ook met (of als) de burgerschapscoördinator. Deze filosofiedocent zou collega’s kunnen helpen, bijvoorbeeld met argumenteren in de klas, voorbeelden van geschikte vragen, of door vakoverstijgende projecten te initiëren. Collega’s zouden kunnen observeren bij de filosofieles en daarna in gesprek gaan hoe dit past bij hun eigen vakken.

Goed lesmateriaal is de sleutel.

Hoe gaat het verder?

Het project in Groningen loopt tot het schooljaar ’26-’27. Met een beetje geluk kunnen we daarna in ’27-’28 door met de RAAK-subsidie die Floor Rombout en ik gaan aanvragen. Daarin willen we voortbouwen op de kennis en ervaringen uit het project in Groningen door verder te gaan met lessen ontwerpen en uitproberen. Daarnaast is er onderzoek aan verbonden, zodat de opgedane praktijkkennis wetenschappelijk kan worden onderbouwd. Deze subsidie is landelijk, dus dan kunnen eindelijk ook geïnteresseerde scholen en docenten buiten Groningen meedoen. Ondertussen is Eva Pallandt coördinator van filosofie op het vmbo bij de VFVO. Daar ben ik heel blij mee, want er kwamen de afgelopen jaren veel vragen bij mij terecht over de landelijke lobby voor filosofie op het vmbo die niet bij een individu, maar bij een doorlopend instituut als de vakvereniging horen, zodat hierin wordt samengewerkt en dit ook in de toekomst wordt voortgezet.

Filosofie op het vmbo is een project van de lange adem. Het is ingewikkeld, het kost veel tijd, er zijn veel mensen en organisaties bij betrokken. Maar ik denk dat het mogelijk is en dat het goed past bij het onderwijs dat Nederland nu nodig heeft. Stel je eens voor dat echt alle leerlingen leren hun standpunten te onderzoeken, te onderbouwen met argumenten en open te staan voor andere perspectieven. Wat een wereld valt er dan te winnen!

Bente Oost

FILOSOFISCH VUURWERK

Ervaringen uit de vmbo-filosofielessen

Vorig schooljaar heb ik via het project “Filosofie op het vmbo” lesgegeven op twee vmbo-scholen in Groningen. Voorafgaand had ik allerlei vooroordelen over de leerlingpopulatie.

Een jaar lang lesgeven bleek vooral filosofisch vuurwerk waar deze vooroordelen compleet werden doorbroken, én waar mijn verwachtingen werden overtroffen.

door Bente Oost

MUN eerste vooroordeel dat doorbroken werd was de mate van inhoudelijke inbreng. Mijn angst was dat leerlingen onvoldoende feitenkennis hadden, waardoor het gesprek te oppervlakkig zou blijven. Bovendien was ik bang dat leerlingen de hele tijd hetzelfde argument zouden gaan herhalen. Maar wat bleek: leerlingen weten genoeg,

zeker als je het over onderwerpen gaat hebben die dicht bij ze staan. Zo hadden we voor een lessenserie op het Terra in Winsum, een school waar veel leerlingen zaten met een agrarische achtergrond, heel bewust gekozen voor het onderwerp “Mensdier”. Dit zorgde ervoor dat leerlingen konden putten uit hun eigen ervaringen. Een leerling

verwees bijvoorbeeld naar het welzijn van de koeien die bij haar thuis stonden in een discussie over de vraag of je dieren mocht eten. Ze was thuis juist heel erg bezig met het waarborgen van de kwaliteit van leven van deze dieren. Maar leerlingen kwamen ook met argumenten die ze ooit elders tegen waren gekomen. Een leerling wist te vertellen dat olifanten, net als mensen, kunnen rouwen. Hier had hij ooit iets over gehoord, en door het in te brengen kon hij regelrecht ontkrachten dat alleen mensen tot dat soort zaken in staat waren. Natuurlijk bereikten we niet in alle gesprekken de inhoudelijke diepgang waar we naar op zoek waren. Sommige gesprekken waren inderdaad een herhaling van zetten, of bleken te ver van de leerling weg te staan. We kwamen er daarmee wel achter dat het belangrijk was om heel zorgvuldig te zijn in de volgorde van onderwerpen. Door het in de eerste les te hebben over verschillen tussen dieren en mensen, en in de tweede les het begrip “antropomorfisme” centraal te stellen, werd een discussie over de vraag of je dieren mag gebruiken voor entertainment veel diepgaander.

Kort tijd, veel leeropbrengst

De lessenseries die we afgelopen jaar hebben gedraaid waren nog kort (vijf tot zeven lessen). In zo'n korte tijd gaan we vast niet zoveel kunnen bereiken, dacht ik van tevoren. Zeker niet als het gaat over filosofische vaardigheden zoals luisteren, schrijven en perspectivistische lenigheid. Maar niets was minder waar.

Leerlingen lieten onder andere veel groei zien in het naar elkaar luisteren. In Winsum was er in het begin van de lessenserie nog sprake van grote schreeuw-ers die hard op elkaar ingingen. Maar later werd er steeds duidelijker op elkaar gereageerd. Het toppunt was een belangendiscussie, waar leerlingen in groepjes van ongeveer vier mensen een bepaald belang verdedigden in een discussie of er een nieuwe dierentuin zou moeten komen in Winsum.

Behalve dat leerlingen bezig moesten zijn met redeneren vanuit hun belang, hadden we ook een “compromisstep” ingebouwd. Uiteindelijk wilden we dat leerlingen dicht bij elkaar kwamen, in plaats van enkel elkaar aan te vallen. Eén leerling verdedigde met haar groepje het belang van de dierentuindirectie. Ze verbond op prachtige wijze de bezwaren van andere groepjes met elkaar, en kwam met concrete oplossingen voor hun problemen. In dezelfde discussie liet een jongen ook een

hele mooie verandering in zijn houding zien. Hij werd ingedeeld in het groepje van de gemeente. ‘Dat ga ik echt niet doen, hoor’, zei hij meteen, ‘die gemeente wil een AZC tegenover mijn huis zetten. Ik ga echt niet voor hen praten.’ Toen ik met hem in gesprek ging over de opdracht, en dat hij het eigenlijk vooral als een spelletje moest zien, waarbij iedereen snapte dat dit niet zijn eigen mening was, draaide hij langzaam een beetje bij. Er was in ieder geval weer bereidheid om de discussie aan te gaan. Toen hij er eenmaal inzat, leek hij alweer vergeten te zijn dat hij de gemeente niet wilde zijn. Hij formuleerde sterke en relevante argumenten die geheel pasten bij de belangen van de gemeente. Het is dus zeker mogelijk om in korte tijd te groeien in je perspectivistische lenigheid. Tot slot hebben we ook groei gezien op het gebied van de schrijfvaardigheden van leerlingen. Bij een opdracht waar leerlingen argumenten moesten opschrijven voor verschillende posities over het eten van dieren was er veel weerstand. Leerlingen waren moeilijk te motiveren en schreven hun argumenten te kort op, waardoor anderen ze niet konden begrijpen. Toen we echter tijdens de voorbereiding van de belangendiscussie ze ook dingen lieten opschrijven, was de motivatie veel hoger. Leerlingen zagen het nut van het noteren van hun gedachten. Leerlingen gebruikten later ook heel actief hun blaadje tijdens de discussie op het moment dat ze even de draad kwijtraakten. De ingevulde blaadjes waren veel uitgebreider dan de eerste keer dat we een schrijfopdracht deden. Het feit dat schrijven opeens nut had, zorgde voor een veel grotere leeropbrengst in het oefenen met schrijfvaardigheden.

Bijvangsten

Voorafgaand aan de lessen op het vmbo had ik dus zeker bepaalde vooroordelen. Er waren echter ook gebeurtenissen die totaal onverwacht kwamen, en eigenlijk zorgden voor prachtige bijvangsten. Het gebeurde in de lessen op het Montessori Vaklyceum in Groningen regelmatig dat ik opeens met leerlingen in gesprek kwam over een filosofisch onderwerp dat ik zelf helemaal niet had aangesneden. We hadden die onderwerpen zelf waarschijnlijk niet uitgekozen (wéér een vooroordeel), maar blijkbaar hield het leerlingen wel bezig. Op zulke momenten kon ik in een coachende rol ervoor zorgen dat leerlingen een rationele discussie voerden, en dat het niet te persoonlijk werd.

Zo schold een leerling een ander uit voor “autist”. In plaats van daar boos op te reageren, besloot de leerling op mijn aanraden om eens de kenmerken van autisme op te zoeken. Zo kon hij met inhoudelijke argumenten laten zien dat dit

Goede gesprekken ontstaan niet vanzelf – ze moeten zorgvuldig worden opgebouwd.

niet voor hem opging, en dat je dat woord dus alleen in andere contexten kan inzetten. Met dezelfde groep leerlingen belandde ik ook in een discussie over het Nederlandse migratiebeleid. In het gesprek zaten leerlingen met een migratieachtergrond, maar ook leerlingen met het standpunt dat Nederland voor de Nederlanders zou moeten zijn. Op dat moment kon ik hier en daar woorden geven aan de spanning die duidelijk voelbaar was tussen beide groepen, of hier en daar een vraag stellen om denkfouten aan de kaak te stellen. Een verhaal apart was een gesprek dat ik voerde met een leerling die er denkbeelden op nahield die sterke raakvlakken hadden met het neo-nazisme. De leerling moest een poster maken over een ethisch dilemma. Hij was zeer enthousiast, en koos zijn eigen gedachte-experiment: “Stel dat je in de tweede wereldoorlog terecht zou komen, zou je dan de oorlog proberen voort te zetten (en dus de kant van de nazi's te kiezen) of te beëindigen?” Zijn redenering was als volgt: hij zou de nazi's helpen, want zijn familie stamde af van SS'ers. Als de nazi's de oorlog hadden gewonnen, dan was zijn leven waarschijnlijk aanzienlijk fortuinlijker geweest. Voor de opdracht moesten ze voor beide posities argumenten geven. Hier had hij dan ook zeker bedacht dat er door het beëindigen van de oorlog veel minder slachtoffers zouden vallen, maar hij vond het alsnog niet opwegen tegen zijn persoonlijke voordelen. Totdat ik in mijn rol als filosofiedocent deze leerling zijn argumenten liet heroverwegen. Ik nam zijn mening serieus, evenals zijn argumenten, maar benadrukte nog een keer de morele zwaarte van het aantal slachtoffers. Dat zorgde er uiteindelijk voor dat hij inzag dat de mate van leed niet op kon wegen tegen zijn eigenbelang, en dat hij veranderde van positie. Bij de evaluatie van de lessenserie zei de leerling: ‘Je leert bij filosofie dat je na een goed gesprek van mening kan veranderen.’

Schijnt dan altijd de zon in de filosofieles?

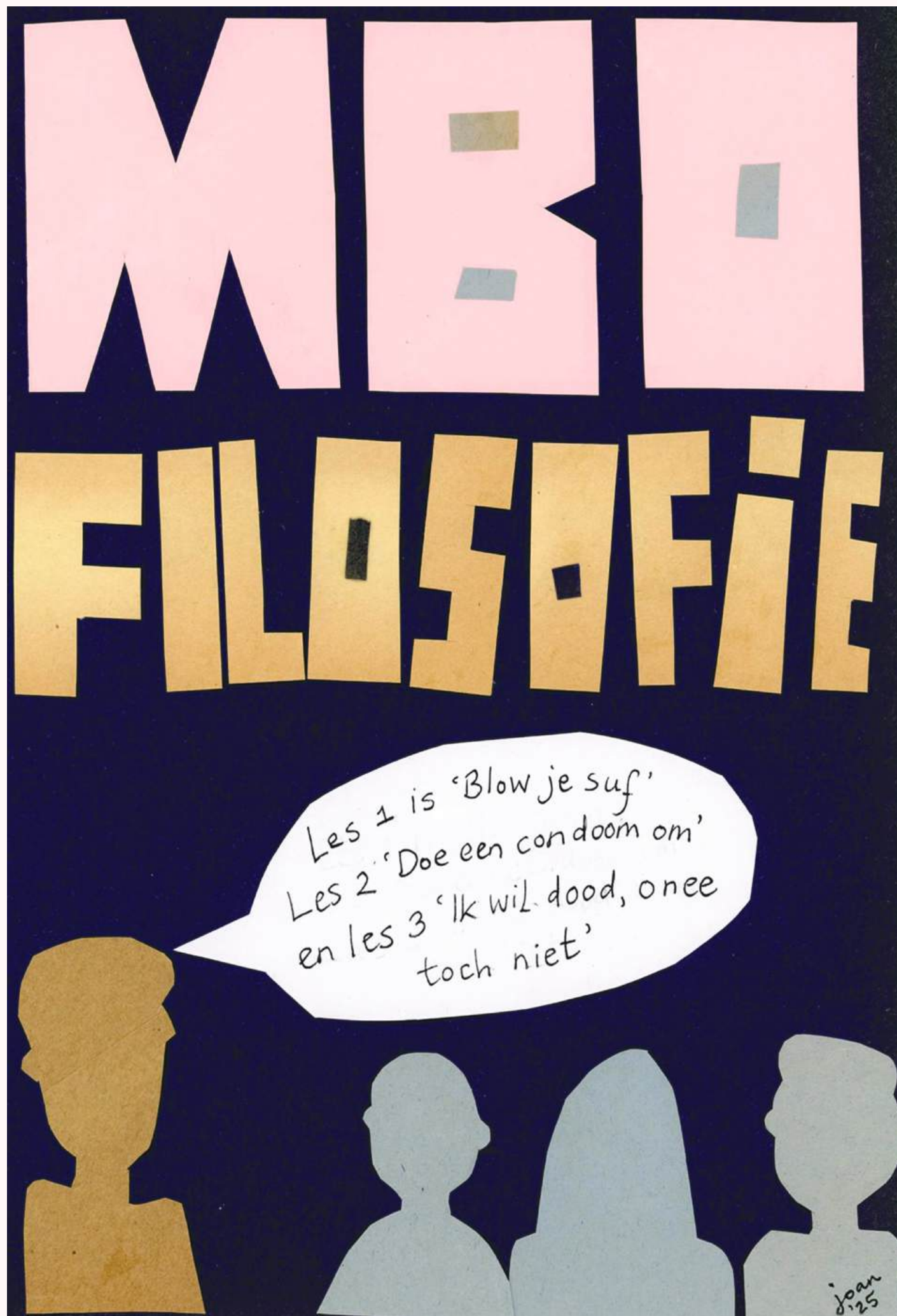
Zeker niet. Ook in deze filosofielessen is het bewolkt of valt er een stortbui. We hebben behoorlijk te maken gehad met organisatorische problemen. Hierdoor had ik sterk wisselende groepen. Hier bleek wel meteen dat een stabiele groep essentieel is voor de motivatie en de veiligheid om je uit te spreken. In de wisselende samenstellingen kon hier in de korte tijd die we hadden onvoldoende aan gebouwd worden. Op het moment dat ik wel een stabiele groep voor me had (niet dat deze groep zonder ingewik-

kelde groepsprocessen was, uiteraard) deed dit wonderen voor de gesprekken. Tevens blijven we worstelen met de schrijfvaardigheden van vmbo-leerlingen. Het blijft lastig om hun gedachten duidelijk op papier te krijgen. In die zin is een schrijfopdracht ook altijd spannend in een lesontwerp. Je weet nooit helemaal zeker of deze goed aan gaat slaan, of dat het juist het denken totaal verstomt. Desondanks zie ik dat mijn gymnasium 5-klas ook moeite heeft met het formuleren van hun gedachten op papier. Het is dus zeker niet uniek aan het vmbo dat dit getraind dient te worden, en dat het in het begin dus gewoon lastiger is. Ik ben er ondertussen zeker achter dat lesgeven op het vmbo echt een andere soort didactiek vereist dan op de havo of het vwo. Ik ben in mijn les constant aan het vertragen, zonder dat het langdradig wordt. Maar uiteindelijk komen dan ook de vmbo-leerlingen op een abstract denkniveau. Er zijn gewoon meer stapjes nodig! Om meer te weten te komen over onze uitgangspunten bij het ontwerpen van de lessen, zie dan het stuk van Eva-Anne, waar ze vijf principes uitzet waar wij ons aan houden op het moment dat wij een les verzinnen voor het vmbo. Van deze principes zou ik zeker nogmaals het belang van de bal willen benadrukken in mijn lessen. Dit is echt het ultieme anti-grote-schreeuwersmiddel. Bovendien richt het erg prettig de aandacht van de leerlingen. Het is altijd zichtbaar naar wie je zou moeten luisteren.

Toekomstvoorspellingen

Bovenstaande vooroordelen laten eigenlijk ook zien dat ik niet goed wist wat ik kon verwachten. Het is logisch dat een brein deze gaten dan invult met vooroordelen om zich toch enigszins voor te bereiden. Hierdoor was afgelopen schooljaar een jaar vol met onverwachte momenten, wat het lesgeven aan deze doelgroep heel erg leuk en uitdagend maakt. Bovendien zorgt het alsmaar groeiende netwerk van vmbo- en filosofie-docenten voor steeds meer kennisuitwisseling voor deze doelgroep, wat zorgt voor een steile leercurve. Uiteindelijk wil je natuurlijk meer kunnen gaan voorspellen wat er gaat gebeuren op het moment dat je in je leunstoel een les bedenkt. Daarom is het van belang dat er zoveel mogelijk uren gedraaid worden op het vmbo en dat we als docentengemeenschap blijven evalueren, zodat we deze leeropbrengsten kunnen inzetten om stabiel filosofieonderwijs op het vmbo aan te bieden. Doe je mee?

Wie denkt dat vmbo-leerlingen niet kunnen filosoferen, vergist zich.

Ontwikkel eerst een band met je leerlingen, de inhoud komt pas daarna

Daar zaten ze dan. Zo'n vijftien jongvolwassenen, allemaal eerstejaarsstudenten van de opleiding Zorg en Welzijn. Vanuit Kunst- en Cultuureducatie kregen ze de kans aangeboden om voor twintig weken een cursus te volgen. Filosofie was een van deze cursussen. Mij werd gevraagd of ik de studenten twintig lessen wilde aanbieden.

door Albert Bouwman

DAT het anders was dan lesgeven aan havo en vwo had ik wel verwacht. Een goede vriend van me die lesgeeft aan vmbo vertelde me over zijn manier van lesgeven: vooral het aangaan van een band is belangrijk. De inhoud van de lessen komt pas daarna. Waar dit voor havo en vwo ook wel geldt, is dat hier nog veel belangrijker.

Ik had daarom lessen voorbereid met titels die pakken, zoals "Blow je suf", "Doe een condoom om" en "Ik wil dood, o nee toch niet". Door zulke titels te bedenken voor ieder lesmoment wilde ik de studenten prikkelen. Dat werkte; ze raakten nieuwsgierig.

Tegelijk had ik bij de voorbereiding bedacht zelf niet te lang aan het woord te zijn en ze vooral filosofie te laten ervaren door te doen. Bij de les over jezelf suf blowen liet ik de studenten de stad ingaan om drie coffeeshops of kroegen te bezoeken, met de medewerker in gesprek te gaan en hen te vragen welke grens zij leggen als een klant volgens hen te veel gebruikt. Zo onderzochten ze de vraag of kroeg- en coffeeshopmedewerkers een zorgplicht naar hun gasten hebben en het spanningsveld tussen commercieel belang en morele verantwoordelijkheid. Vervolgens nam ik op een heel praktische manier de studenten mee de ethiek in, zonder daarbij zelf al te veel uit te leggen. Tijdens de les "Ik wil dood, o nee toch niet" schreven de studenten een euthanasieverklaring. Hiermee liet ik ze ervaren of je op basis van nu kunt voorspellen wanneer het leven volgens jou beëindigd mag worden. Wanneer ben je wel of niet wilsbekwaam?

In de les "Doe een condoom om" had ik midden in het lokaal een dildo neergezet en bij som-

Albert Bouwman
met zijn studenten

Filosofie voor alle onderwijssoorten

Iedere leerling verdient filosofie! Hier hoeven we jullie niet van te overtuigen. Tieners hebben baat bij de vaardigheden die zij tijdens filosofielessen ontwikkelen: creatief en kritisch denken, goed luisteren, helder argumenteren en openstaan voor andere perspectieven. “Filosofie voor alle leerlingen” vormt ook het uitgangspunt van Toukomstproject ‘Filosofie op het vmbo’.

door Eva de Langen en Egbert de Jong

‘Blow je suf’, ‘Doe een condoom om’ en ‘Ik wil dood, o, nee, toch niet’

mige studenten een condoom onder hun stoel geplakt. De studenten kregen de opdracht te kijken onder hun stoel of dit bij hen het geval was. Deze studenten moesten om de beurt een condoom om die dildo doen. Zo illustreerde ik of studenten gehoor geven aan de opdracht of weigeren dit te doen. Om ook daar weer mee na te denken over welk moreel kompas je voor jezelf wilt volgen en wanneer je een grens trekt. De lessen verliepen met wisselend succes. Een aantal studenten koos deze opleiding omdat ze nu eenmaal een opleiding moesten kiezen. Hun motivatie was daarom in beginsel ver te zoeken. Ik wist dat ik ze alleen mee kon krijgen door met hen een band aan te gaan. Dus veel met ze in gesprek te gaan. Met ze mee te denken. Door niet bovenop de lesinhoud te zitten, maar door ook met ze te praten over leuke films of series. Waar ze uitgaan en welke feestjes ze bezoeken. Foto's aan elkaar te laten zien over wat we meegemaakt hadden in het weekend. Ik bouwde bewust tijd in om dit te doen. En dan nog was het soms heel hard werken om ze mee te krijgen. Zo kan ik me herinneren dat een student tijdens de les flauwviel. Hij had niet ontbeten en vlak voor mijn les geblowd. Samen met andere studenten hebben we gauw de jongen overeind geholpen en iemand uit zijn netwerk gebeld om hem op te halen. Zo'n verhaal markeert wel de dynamiek waarin je kan zitten.

Wat me ook geholpen heeft, is om te spreken in de taal die zij gebruiken. Omdat ze soms best hard kunnen zijn in hun uitspraken en weinig genuanceerd, gebruikte ik diezelfde stijl om grenzen aan te geven. Als ze bijvoorbeeld veel later terugkwamen van een opdracht waarbij ze de stad in konden, sprak ik hen aan op diezelfde harde manier. Het vraagt denk ik wel dat je stevig in je schoenen staat en heel duidelijk maakt wat je wel en niet wilt. En tegelijk de kunst om niet echt boos te worden als die grens wordt overschreden en juist op die band blijven focussen. Ik sluit af met een paar parels. Het mooiste vind ik de eerlijkheid. Heel veel dingen worden zonder schaamte besproken. Bijvoorbeeld dat ze tijdens hun stage gelijk voor de leeuwen worden gegooid en moeten werken met dementerende mensen die ze moeten wassen. Alle verhalen komen boven tafel en ik kan dan zo genieten van hoe super lief en toegewijd ze zijn. Of als je doorvraagt waarom ze voor Zorg en Welzijn kiezen, hoor je de verhalen hoe ze zijn opgegroeid. Wat sommige hebben moeten doorstaan en er desondanks voor kiezen om voor anderen klaar te willen staan. Op zulke momenten heb ik het gevoel een diepe buiging voor ze te willen maken. Dan zijn ze al een stuk wijzer dan precies weten wat de eerste formulering van de categorische impe-

Vmbo'ers hebben soms al zoveel meegemaakt dat je een buiging voor ze wilt maken

PROJECTLEIDER en vakdidacticus dr. Eva-Anne Le Coultre heeft wat ons betreft overtuigend verwoord hoe filosofie als schoolvak kan bijdragen aan het verkleinen van kansongelijkheid in de samenleving. Toch ontbreekt er nog een belangrijke doelgroep: het praktijkonderwijs.

Twee jaar geleden zijn wij, filosofiedocenten op een havo-vwo-school in Friesland (CSG Liudger, Drachten), in het diepe gesprongen. Op uitnodiging van praktijkschool PRODrachten zijn we gestart met het (door)ontwikkelen en

geven van LEF-lessen (Levensbeschouwing, Ethiek en Filosofie), vanuit hun wens om het filosofische onderdeel meer inhoud en diepgang te geven. Deze samenwerking heeft ons niet alleen een verfrissende blik op het praktijkonderwijs opgeleverd, maar ook op het vak filosofie zelf.

Als we filosofie begrijpen als een vak dat gericht is op het vormen van een weloverwogen oordeel, dan kunnen we een aantal fasen in dit proces onderscheiden. Het begint bij een eerste, vaak onreflecteerde mening, die leerlingen leren onder woorden te brengen. Vervolgens onderzoeken we die mening door vragen te stellen en andere perspectieven te

verkennen, om zo te komen tot een beter door-dacht en (voorlopig) oordeel. In filosofielessen ligt de meeste aandacht bij de onderzoekende of verkennende fase: leerlingen reageren op elkaar of wij spelen advocaat van de duivel. Zo brengen we verschillende perspectieven in en dagen we leerlingen uit tot reflectie.

Durf te denken

De lessen op de praktijkschool hebben ons scherper doen zien dat juist de startfase expliciete aandacht vraagt: het uitspreken van een eerste ingeving, oftewel het durven denken. Op dit punt kunnen leerlingen verschillende obstakels ervaren. Zo kunnen ze het gevoel hebben dat ze “te dom” zijn (‘Maar mevrouw, wij zijn toch dom? Dat zeggen andere kinderen altijd tegen ons’); soms worden ze vroegtijdig afgekapt omdat ze zich op een ongewenste manier uitdrukken; of ze ervaren dat hun ideeën niet serieus worden genomen. Dat gebeurt niet per se binnen de school, maar weerspiegelt bredere maatschappelijke ervaringen waarin bepaalde stemmen minder ruimte krijgen. Juist hier kan filosofie, of eigenlijk vooral de filosofiedocent, een verschil maken.

In het verlengde daarvan komt in gesprekken met betrokkenen steeds hetzelfde beeld naar voren: filosofiedocenten voegen (binnen LEF-lessen) duidelijk iets toe. Filosofiedocenten lijken bij uitstek in staat om een open ruimte te scheppen waarin leerlingen zich aangesproken voelen om hun visie op een kwestie te geven. En pas in die denkruimte kan meningsvorming daadwerkelijk op gang komen.

Ergert u niet, verwondert u slechts

Het is dus vooral belangrijk dat de drempel om een eerste ingeving te delen laag blijft. Dit betekent allereerst rekening houden met de achtergrond en leefwereld van leerlingen. Ongelukkige of onhandige formuleringen, polariserende of kwetsende opmerkingen, of een houding die op het eerste gezicht ongeïnteresseerd lijkt, horen daar soms bij. Het is goed om te realiseren dat een beperkte woordenschat het lastig kan maken om een mening onder woorden te brengen op de manier die we soms graag zouden willen horen. Daarbij spelen uiteraard invloeden van sociale media en de directe omgeving mee in de taal die leerlingen bezigen tijdens de lessen. Een cruciale vraag die we onszelf voortdurend proberen te stellen

is daarom: wat mogen we van onze leerlingen verwachten en op welk moment van het denkproces maken we (eventueel) een punt van taalgebruik?

Hiermee zeggen we niet dat elke uiting geoorloofd is. Maar te vroeg (of onnodig) corrigeren of normeren kan het denkproces en de meningsvorming afkappen. In dit verband blijken terughoudendheid en gevoel voor timing essentieel: eerst ruimte bieden, luisteren en je verwonderen over wat er gezegd wordt en pas later, waar nodig, een alternatieve formulering aanreiken.

Een concreet voorbeeld kan dit verduidelijken. In een les over vooroordelen zei een leerling aan het begin van het gesprek dat hij Joden haatte. Op de vraag waarom, antwoordde hij: ‘omdat ze allemaal mongolen zijn’. Al snel kan dan de neiging ontstaan om direct te normeren en in te gaan op het gebruik van het woord haat (is dat niet wat zwaar?) of op de kwalificatie mongolen. De inschatting was echter dat dit predicaat in dit geval niet bedoeld was om extra te kwetsen. De leerling leek oprecht zijn uitspraak te willen onderbouwen en gebruikte daarvoor de taal die hem voorhanden was.

Door ervoor te kiezen het normerende oordeel op dat moment uit te stellen en eerst door te vragen naar het waarom, kwam er een goed gesprek op gang. Uiteindelijk gingen leerlingen elkaar bevragen en ervaringen delen over vooroordelen die anderen over hén hebben. De mentor, die bij de les aanwezig was, gaf achteraf aan dat hij het een indrukwekkende les vond, maar dat hij het gesprek zelf waarschijnlijk had afgebroken op het moment dat deze uitspraak werd gedaan. De leerling zat met deze uitspraak immers diep in “het rood”.

In beweging komen

De focus op het creëren van een ruimte waarin leerlingen zich uitgenodigd voelen om hun mening te geven, werkt ook door in de keuzes die we maken in de opbouw en inhoud van de lessen. Ons uitgangspunt is daarbij: alle theoretische ballast gaat overboord. Dat wil zeggen, alles wat in de weg kan staan van het op gang komen van het denkproces laten we los. De nadruk ligt op leren filosoferen, niet op filosofie leren.

Veel collega's zullen dit herkennen. Ook op havo- en vwo-niveau streven we ernaar leren filosoferen voorrang te geven boven filosofie leren, al loopt dat soms vast op een vol (examen)programma. In het praktijkonderwijs vraagt ook dit aspect echter om andere keuzes.

Onder leren filosoferen wordt vaak ook verstaan: leren het denken te vertragen. Als filosofiedocenten zijn we gewend om denktijd te bieden en leerlingen te laten ervaren dat het goed is om eerst (langer) na te denken voordat je antwoord geeft. In sommige gevallen kan die vertraging, zeker in het begin, echter ook een obstakel vormen. Regelmatig horen we opmerkingen in de trant van: als ik binnen drie seconden geen antwoord weet, dan ook niet na tien seconden. Reflectietijd kan dan verlamdend werken, terwijl we nu juist willen stimuleren dat leerlingen hun eerste ingeving delen.

Om het denkproces op gang te brengen, houden we het tempo hoog en bieden we relatief veel korte lesitems aan: quotes, filmtrailers, afbeeldingen, Jeugdjournaalitems en vragen die een snelle reactie kunnen oproepen. Werkvormen als Dilemma op dinsdag blijken daarbij goed te werken. We proberen uit wat aanslaat en waar reacties op komen, maken kleine uitstapjes en bewegen mee met wat zich aandient. Alles met hetzelfde doel: het denken op gang brengen.

Iedereen een expert

Hoewel we weinig tot geen theorie behandelen en namedropping bewust vermijden, blijkt ook in het praktijkonderwijs dat filosofische thema's volop stof tot nadenken bieden. Aansprekende onderwerpen zijn onder meer vriendschap en zelfbeheersing als deugd, verantwoordelijkheid en het identiteitscriterium, omgaan met tegenslag (stoïcisme) en de vraag wanneer een democratie een dictatuur wordt. Denk ook aan thema's als vooroordelen, tolerantie, fake news, true crime en een vraag als “is ruzie maken altijd slecht?”.

Als het denken eenmaal in beweging komt, kunnen er prachtige gesprekken ontstaan. Leerlingen ervaren dat er iets van hen wordt verwacht, dat ze serieus worden genomen en dat hun mening ertoe doet. In het (socratische) gesprek is iedereen expert op basis van eigen ervaring en perspectief. Die ervaring oproepen bij leerlingen toont wat ons betreft op zich al een duidelijke meerwaarde van het vak filosofie, in alle onderwijssoorten.

Nog mooier wordt het wanneer we dit idee van “iedereen is expert” ook in de praktijk kunnen brengen door leerlingen van verschillende onderwijssoorten met elkaar in gesprek te laten gaan. Dat doen we onder andere met het project PIEK (Politiek In Elke Klas). De doelstelling van PIEK is om leerlingen uit hun eigen bubbel te halen en politiek dichterbij hun leefwereld te brengen. Door met elkaar in gesprek te gaan, ontwikkelen leerlingen nieuwe perspectieven en raken zij politiek bewuster en meer betrokken. Dit jaar doen leerlingen van de praktijkschool en van de havo/vwo-school samen mee.

Natuurlijk zijn er ook uitdagingen. Die doen zich bijvoorbeeld voor bij de keuze van werkvormen. Het werken met filosofische teksten, het expliciet formuleren van argumenten en het uitschrijven van gedachten vormt voor veel leerlingen een drempel. Dat vraagt om een voortdurende zoektocht naar passende vormen en alternatieven.

Die uitdagingen mogen ons echter niet verblinden. Het denkniveau ligt soms opvallend hoog. Bijdragen van veel leerlingen zouden zeker niet misstaan in bovenbouwklassen van havo of vwo. En hoewel de formulering soms minder verfijnd is, doen praktijkleerlingen in de debatten binnen PIEK inhoudelijk zeker niet onder voor de havo/vwo-leerlingen.

We zijn blij dat we zijn uitgenodigd om filosofie te geven in het praktijkonderwijs. Voor zover wij weten, is dat nu nog een uitzonderlijke situatie. We hopen echter dat dit initiatief ook op andere praktijkscholen navolging krijgt. Hier ligt namelijk een prachtige kans voor ons vak. Filosofie heeft veel te bieden in de vorming van alle leerlingen. Daarom sluiten we af met een oproep om PRO-actief het gesprek aan te gaan met collega's en schoolbesturen over de meerwaarde van filosofie, bijvoorbeeld in relatie tot de burgerschapsopdracht, binnen alle onderwijssoorten. Immers, iedereen verdient filosofie!

Eva de Langen en **Egbert de Jong** werken bij PRO Drachten (praktijkonderwijs, naast hun baan op het Liudger waar ze filosofie op havo/vwo geven)

‘Maar mevrouw, wij zijn toch dom’

Wij zijn blij om filosofie te mogen geven in het praktijkonderwijs

VWOERS FILLER

vwo-ers zijn slim,
maar wij weten
meer over het
leven

Joan 2025